

PROČELJE KATEDRALE U RABU

Zanimljiva je i recidivna pojava tzv. bizantinizirajućega tipa, čija je osnovna značajka konstrukcija s četiri stupa što nose središnju kupolu (Sv. Petar u Dubrovniku), u dvije domaće inačice iz druge pol. XI. st., koje u pojedinim elementima pokazuju ranoromaničke značajke (Sv. Lovre u Zadru, Sv. Mikula u splitskome Velom Varošu). Ranoromaničke crkve u pravome smislu riječi jednostavne su trobrodne, troapsidne bazilike sa zvonikom odijeljenim od crkve (Sv. Martin u Lovreču, Sv. Petar u Supetarskoj Dragi, katedrala i Sv. Andrija na Rabu, katedrala u Krku, ranokršćanska crkva Sv. Marije u Ninu, preuređena u XI. st., Sv. Marija u Zadru).

»Pobjednička« romanička crkva razvija svoj skulpturalni program na samome pročelju. Nove liturgijske forme i dogmatska učenja utječu na stvaranje odnosa vanjskoga i unutrašnjega prostora crkve te na preobrazbu arhit. oblika unutar svetišta. U benediktinskim se crkvama produbljuje kor, oblikuje ideja deambulatorija, a u bazilikalnim osnovama prevladava troapsidnost. Međaš zrele romanike u Dalmaciji čine zvonik i samostanski kapitul uz crkvu zadarskih benediktinki iz prvoga desetljeća XII. st. a vezuju se uz opaticu Vekenegu i prvoga hrvatsko-ug. kralja Kolomana. O cjelovitosti i zrelosti romaničkoga izraza svjedoče arhitektura kapitularne dvorane, s karakterističnim kubičnim kapitelima; pojava prvoga eur. križno-rebrastoga svoda (s imenom kralja Kolomana) u Vekeneginoj celli-kapeli (slična cella postoji u zvoniku samostana Sv. Andrije na Rabu) na prvome katu samostanskoga zvonika; nadgrobni Vekenegin spomenik, s dugačkim elegantnim epitafom u majuskulnoj kapitali, te očuvane freske suvremenoga zapadnjačkoga slikarstva.

U XII. i XIII. st. započinju gradnje velikih katedrala u Zadru, Krku, Rabu, Novigradu, Dubrovniku, Kotoru, Splitu, Trogiru, Zagrebu. Uz gradnju katedrale Sv. Stošije i crkve Sv. Krševana u Zadru od sred. XII. st. razvila se radionica koja je svoj utjecaj ostvarila i na gornjem Jadranu, osobito na Krku i Rabu. Crkva Sv. Krševana pokazuje već posve dovršen proces eksteriorizacije kojim je krenula romanička skulptura. Premda je pročelje vremenom izgubilo izvorne dijelove, npr. stupove pod zabatom gl. portala i stupiće pod arkadama završnoga vijenca, još se može vidjeti u kojoj je mjeri skulpturalna plastika sudjelovala u kompoziciji cijele fasade. Utjecaj lombardijske romanike još je jasniji u izgledu galerije središnje apside, nad kojom je stajao fresko-natpis s posvetom i nadnevkom 4. V. 1175.

Sudeći prema nizu sukladnih arhit. odlika, ista je radionica radila u doba zadarskoga nadbiskupa Lampridija i na temeljitu presvođenju katedrale Sv. Stošije. Od izvorne ranokršć. katedrale očuvala se široka apside i karakterističan odnos srednjega spram bočnih brodova (1:3). U drugoj pol. XII. st. dobila je prostranu trobrodnu kriptu i povišeno svetište nad njom. Nad arkadama stupovlja u unutrašnjosti protežu se elegantne emfore matroneja, a izvana prema glavnoj ulici slijepa galerija. U XIII. st. katedrala je bila produžena za dva traveja prema zapadu, s presloženim ranijim pročeljem, nedvojbeno se ugledajući na čuvenu baziliku u Pisi. Katedrale u Novigradu, Krku i Rabu također su djelomično očuvale elemente izvorne ranokršć. strukture. Prva je znatno preuređena sred. XII. st. ugradnjom kripe i prostranoga svetišta nad njom (kriptu je imala i novosagrađena romanička katedrala u obližnjem Koprju). Krčkoj katedrali je pred pročeljem prigrađena crkva Sv. Kvirina (oko 1190), na dva kata, od kojih se gornji otvara prema unutrašnjosti katedrale velikim lučnim otvorom pa se poimlje kao biskupska kapela bliska tipu njem. dvostruke kapele (Doppelkapelle). Očuvani dio romaničkoga pročelja katedrale u Senju, građenoga u opeci, usamljeni je primjer upotrebe tog materijala.

Na poč. XIII. st. iz temelja se diže katedrala u Trogiru, koja će u drugoj pol. stoljeća dobiti otvoreno pročelje s dva zvonika nad uglovima (izveden onaj prema gradskome trgu). Unutrašnjost joj je razdijeljena masivnim pilonima u tri lađe od kojih je glavna izrazito naglašena visinom i prostranošću. Ciborij i propovjedaonica sastavni su dio njezine romaničke zamisli. Dubrovačka romanička katedrala (srušena u potresu 1667), koja je svojim oblicima znatno utjecala na sakralnu arhitekturu u zaleđu hrv. obale, bila je jednoapsidna bazilika bez transepta, sa šest parova zidanih pravokutnih stupova koji su nosili masivne arkadne lukove i eliptičnu kupolu nad središtem. Bočni su brodovi imali neprekinute bačvaste svodove (kao bazilika lokrumskoga samostana).

Među mnogobrojnim zvoncima na jadranskoj obali najstariji posve očuvani jest onaj Gospe od zvonika u Splitu (1088/89) sa značajkama romaničkoga monumentaliziranja; nizanjem uskih i stisnutih otvora dobila je izgled četverokatne građevine s biforama na vrhu. Istome tipu ranoga romaničkoga zvonika pripadaju zvonici Sv. Ivana i Sv. Andrije u Rabu. Zvonici Sv. Marije u Zadru (1105) i katedralni u Rabu (druga pol. XII. st.; piramida iz XV. st.) inačice su tzv. lombardijskoga tipa. To su skladno pro-